

„Grotiusi pillanat” a tengerjogban?
Az éghajlatváltozás okozta tengerszint-
emelkedés nemzetközi jogi következményei

Jelige: YVS961

A kézirat lezárásának dátuma: 2024. október 31.

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	3
I.	A földrajzi körülmények megváltozása – a tengerszint-emelkedés, mint az éghajlatváltozás következménye	5
II.	A kisállamok éghajlatváltozással összefüggő érdekérvényesítési lehetőségei a nemzetközi szinten	7
III.	Az új földrajzi körülmények hatása a nemzetközi jogra – a tengeri övezetek a nemzetközi jogban és tengerszint emelkedés	9
IV.	Az alapvonalak rögzítése – jogszerű megoldás?	11
1.	<i>Az alapvonal jelenlegi szabályozása – a mozgó alapvonal.....</i>	<i>12</i>
2.	<i>A Tengerjogi Egyezmény (újra)értelmezése</i>	<i>13</i>
a.	<i>A normál alapvonal hagyományos értelmezése – az ILA Alapvonal Bizottságának munkája</i>	<i>14</i>
b.	<i>A normál alapvonal értelmezésének átalakulása – az ILA Nemzetközi jog és tengerszint-emelkedés Bizottságának munkája.....</i>	<i>16</i>
3.	<i>Az állami gyakorlat</i>	<i>18</i>
a.	<i>Az állami gyakorlat, mint szerződésértelmezési eszköz</i>	<i>19</i>
b.	<i>Az állami gyakorlat, mint a szokásjog kialakulásának egyik feltétele.....</i>	<i>28</i>
c.	<i>Helyi, illetve különös szokásjog kialakulásának lehetőségei egy globális rezsimben</i>	<i>30</i>
V.	Összegzés.....	33
VI.	Irodalomjegyzék	35

„(...) mivel rájöttünk, hogy a természet állandóságára vonatkozó feltételezésünk leegyszerűsítő volt, és mivel a természet nem hajlandó tárgyalni, nekünk és a törvényeinknek kell alkalmazkodnunk.”¹

David D. Caron

I. Bevezetés

Az éghajlatváltozás témérdek kihívást jelent modern társadalmaink számára. Egyre gyakoribb, hogy ezek a kihívások nem csupán előrejelzésekben, illetve jóslatokban jelennek meg, hanem konkrét problémaként jelentkeznek. Az éghajlatváltozás okozta tengerszint-emelkedés egy ilyen súlyos és sok tekintetben azonnali megoldást igénylő kihívás. A tengerszint-emelkedés következtében egyes parti államok, így különösen az alacsonyan elhelyezkedő kis szigetországok partvonala évről évre visszahúzódik, amely egyrészt államterületvesztést jelent –, amely végül akár a teljes államterület megszűnéséhez és így az államiság veszélybe kerüléséhez is vezethet –, másrészt az államok korábbi tengeri jogosultságait veszélyeztetve a tengeri övezeteik visszahúzódását is okozza. Jelen dolgozatban az utóbbi probléma kerül középpontba. A vizsgálatom tárgya, hogy milyen nemzetközi jogi eszközök állnak a kisállamok rendelkezésére a tengeri övezeteik jogosultságainak megőrzése és érdekeik érvényesítése tekintetében.

A nemzetközi jogi szakirodalom „Grotiusi pillanatnak” nevezi azokat a helyzeteket, amikor valamilyen paradigmaváltás következtében, rövid idő leforgása alatt, nagymértékű elfogadottsággal jelenik meg egy új szokásjogi norma.² Jelen dolgozat témájával kapcsolatban is szóba hozták már a kifejezést,³ azonban ebben az esetben nem kifejezetten – vagy legalábbis nem kizárólag – szokásjogi norma szokatlan gyorsaságú kialakulásáról van szó, hanem sokkal inkább jelenleg is létező nemzetközi jogi, egyezményes és szokásjogi szabályok újra értelmezéséről. Ez a különleges helyzet teszi kimondottan részletes vizsgálatra alkalmassá a tengerszint-emelkedés nemzetközi tengerjogra gyakorolt hatásának kérdését.

Az éghajlatváltozás által különösen érintett szigetállamok csoportját képviselő Kis Szigetállamok Éghajlatváltozással és Nemzetközi Joggal foglalkozó Bizottsága (a

¹ Caron (1990), 653. o. (a szerző fordítása)

² Scharf (2010), 439. o.

³ Lásd például: Árnadóttir (2023)

továbbiakban: COSIS) 2022-ben nyújtott be az államok tengerjogi kötelezettségeit részletező tanácsadói vélemény iránti kérelmet a Nemzetközi Tengerjogi Bírósághoz (a továbbiakban: ITLOS). A bíróság 2024-ben hozta meg tanácsadói véleményét. A tanácsadói vélemény ugyan az első olyan dokumentum, amiben egy bíróság ilyen átfogóan foglalkozik az éghajlatváltozás kapcsán felmerülő állami kötelezettségekkel,⁴ azonban a jelen dolgozat tárgyát képező kérdéskörrel, vagyis a tengerszint-emelkedés okozta tengerjogi övezetekkel kapcsolatos egyes kérdésekkel, az ITLOS nem foglalkozott.⁵

A bíróság ezzel elmulasztotta annak lehetőségét, hogy egy évek óta fennálló akadémiai vitát⁶ és az utóbbi években egyre inkább gyakorlati jelentőségű kérdést eldöntsön. Annak ellenére tette ezt, hogy a tengeri övezetek a kis szigetállamok számára kiemelt jelentőséggel bírnak, gazdaságaik nagy mértékben támaszkodnak az ezen övezetekben fennálló kizárólagos jogosultságaik kiaknázásából.

Jelen dolgozattal célom annak elemzése, hogy a kis szigetállamok gazdasági érdekeinek védelmében és a tengereken való szuverenitásuk megőrzése érdekében milyen érdekérvényesítési eszközök állnak rendelkezésükre. Ennek körében elsődlegesen az kerül vizsgálatra, hogy a jelenlegi nemzetközi jogi szabályok alapján jogszerű mechanizmus-e az alapvonalak rögzítése, amelyet több kis szigetállam is gyakorol.⁷ A téma jelentőségét növeli, hogy azon túl, hogy a kis szigetállamok gazdasági szuverenitásának megőrzését érinti, jól példázza, hogyan alakulnak át a nemzetközi közjog szabályai. Különösen érdekes ez annak fényében, hogy a jelen dolgozatban vizsgált nemzetközi jogi szabályok korábban egyértelmű értelmezéssel bírtak, a vitás helyzetet a fizikai-földrajzi valóságban beálló súlyos negatív változások állították elő. Ennek fényében a téma arra is lehetőséget biztosít, hogy vizsgálat alá kerüljön, pontosan hogyan változnak a nemzetközi jog szabályai – amikor arra égető szükség van –, ha az egyes rendelkezések formális, egyezményen alapuló módosítására korlátozott lehetőség mutatkozik. Ezt a folyamatot, a nemzetközi jog örökké formálódó dinamikáját is

⁴ Várhatóan a közeljövőben a Nemzetközi Bíróság (ICJ) is meghozza tanácsadói véleményét, amely az államok éghajlatváltozás kapcsán felmerülő kötelezettségeit veszi sorra, amelynek a tárgyköre egyrészt más, másrészt azonban szélesebb is lesz, mint amivel az ITLOS a véleményében foglalkozott, illetve foglalkozhatott.

⁵ ITLOS Tanácsadói Vélemény, 150. bekezdés

⁶ A kérdéssel kapcsolatos első nagyhatású tanulmány David C. Caron nevéhez fűződik, 1990-ből; lásd: Caron (1990)

⁷ PIF Declaration; AOSIS Declaration, 8. o.

igyekszem bemutatni jelen dolgozatban, elsősorban az Nemzetközi Jogi Egyesület (International Law Association, a továbbiakban: ILA) vonatkozó dokumentumaira hagyatkozva.

A (I) bevezetést követően (II) bemutatom, hogy milyen változások következtek be a fizikai valóságban, amelyek következtében elengedhetetlenné vált a különösen érintett parti államok fellépése. Ezt követően (III) röviden utalok arra, hogy a kisállamoknak hagyományosan milyen lehetőségei vannak a nemzetközi érdekérvényesítésre, különös tekintettel arra, hogy milyen szerepet játszik ebben a nemzetközi jog, majd (IV) bemutatom a tengeri övezetek jelenlegi szabályozását. Ezután (V) sorra veszem, hogy az ILA milyen jogértelmezési módon állapította meg az alapvonalakra vonatkozó szabályozást, majd hogyan változtatta meg ezzel kapcsolatos álláspontját. Ugyanezen pontban elemzésre kerül a nemzetközi jogforrások rendszertani elkülönítése alapján az a kérdés, hogy hogyan változtatható meg egy nemzetközi szerződésbe foglalt norma tartalma anélkül, hogy a módosításra vonatkozó formai szabályok alkalmazásra kerülnének. Végezetül (VI) összegzem a dolgozat eredményeit. A dolgozat elkészítéséhez mesterséges intelligencia nem került felhasználásra.

I. A földrajzi körülmények megváltozása – a tengerszint-emelkedés, mint az éghajlatváltozás következménye

Az Éghajlatváltozással Foglalkozó Kormányközi Testület (a továbbiakban: IPCC) 2019-es jelentése szerint a globális tengerszint 2100-ra várhatóan fél-egy méterrel emelkedik.⁸ A pontos mérték nagyban függ attól, hogy az emberiség milyen mértékben képes csökkenteni az üvegházhatású gázok kibocsátását az elkövetkező évtizedekben. A jelentés több forgatókönyvet is felvázol, amelyek az alacsony kibocsátástól a jelenlegi trendek folytatásán át egészen a magas kibocsátású scenáriókig terjednek.⁹ Fontos megjegyezni, hogy az IPCC által közölt adatok konzervatív becsléseken alapulnak. Az előrejelzések modellezése során figyelembe vett bizonytalansági tényezők, például a jégta-
karók oladásának pontos dinamikája, arra utalnak, hogy a tényleges tengerszint-emelkedés az előre jelzettnél is nagyobb lehet.¹⁰

A tengerszint-emelkedés főbb okai szorosan összefüggenek az éghajlatváltozással. Az egyik legjelentősebb tényező a sarki jégta-
karók és gleccserek oladása, amelyet a globális

⁸ IPCC (2019)

⁹ IPCC (2019)

¹⁰ Horton et al. (2020)

hőmérséklet-emelkedés idéz elő.¹¹ A melegedő éghajlat hatására ezek a jégképződmények egyre gyorsabban veszítik tömegüket, különösen Grönland és az Antarktisz térségében.¹² Ehhez járul hozzá a tengervíz termikus expanziója is, amely a víz hőtágulását jelenti a felmelegedés következtében. Ez a folyamat szintén jelentős szerepet játszik a tengerszint növekedésében.¹³ Ezen kívül az emberi tevékenység, például a talajvíz kitermelése és a mesterséges tározók létrehozása is hozzájárulhat a tengerszint emelkedéséhez, mivel a kitermelt talajvíz végül a tengerekbe áramlik, növelve azok víztömegét.¹⁴

A tengerszint-emelkedésnek számos környezeti, társadalmi és gazdasági következménye van, amelyek már most is érzékelhetők, és a jövőben várhatóan tovább súlyosbodnak. Az alacsonyan fekvő partvidékek és szigetek különösen érzékenyek ezekre a hatásokra. Számos régióban a part menti ökoszisztémák, például a korallzátonyok visszahúzódása már jelenleg is megfigyelhető, ami a biodiverzitás csökkenéséhez vezet.¹⁵ A tengerszint-emelkedés másik jelentős következménye, hogy a tengervíz behatolhat az édesvízkészletekbe, különösen a folyótorkolatok és a parti talajvízrétegek esetében. Ez a folyamat az ivóvízkészletek sóval való szennyeződéséhez vezethet, adott esetben súlyos vízellátási problémákat okozva az érintett területeken.¹⁶ Emellett a tengerszint-emelkedés fokozza az extrém időjárási események, például viharok és cunamik hatásait, növelve az árvizek, valamint az erózió kockázatát.¹⁷ Ez különösen fenyegető az alacsonyan fekvő szigetállamok és part menti városok számára, ahol a lakosság és az infrastruktúra fokozottan kitett az ilyen eseményeknek.¹⁸

Az IPCC jelentése szerint 2100-ra több mint 400 millió embert érinthetnek közvetlenül a tengerszint-emelkedés következményei, különösen Ázsia, Afrika és a Csendes-óceáni

¹¹ IPCC (2019)

¹² Bamber et al. (2019)

¹³ IPCC (2019)

¹⁴ Wada et al. (2012)

¹⁵ Hoegh-Guldberg et al. (2018)

¹⁶ IPCC (2019)

¹⁷ Hinkel et al. (2014)

¹⁸ IPCC (2019)

szigetvilág alacsonyan fekvő területein.¹⁹ Ezek a hatások nemcsak lakossági kitelepítésekhez és migrációhoz vezethetnek, hanem súlyos gazdasági veszteségeket is okozhatnak.²⁰ A jelentés rávilágít arra, hogy a tengerszint-emelkedés nem csupán távoli fenyegetés, hanem már most is kézzelfogható probléma, amelynek hatásai a következő évtizedekben drámai módon súlyosbodhatnak. Az éghajlatváltozás mérséklésére tett erőfeszítések jelentősége kulcsfontosságú, mivel a globális kibocsátások mértéke közvetlenül befolyásolja a tengerszint emelkedésének ütemét és mértékét. A helyzet kezelése érdekében nemcsak nemzetközi együttműködésre, hanem a helyi közösségek alkalmazkodóképességének fejlesztésére is szükség van.²¹

II. A kisállamok éghajlatváltozással összefüggő érdekérvényesítési lehetőségei a nemzetközi szinten

A kisállamok történelmileg a nemzetközi kapcsolatokban, így a nemzetközi érdekérvényesítésben hátrányos helyzetből indultak.²² A nagyhatalmak területük, gazdaságuk és népességük méretéből adódóan nagyobb befolyással bírnak a hagyományos nemzetközi érdekérvényesítés területén. A nemzetközi téren való agresszív fellépésük kényszerítő hatású, akár közvetlenül erőszak alkalmazásával vagy gazdasági befolyásuk felhasználásával a kisállamokra könnyen gyakorolnak nyomást és érik el a nemzetközi szinten saját igényeik érvényesülését. Ez a jól ismert dinamika tükröződik a Méloszi dialógus híres soraiban is: „a hatalmas azonban végrehajtja, amit akar, a gyenge pedig meghajlik előtte.”²³

Az ebből fakadó egyensúlytalan helyzet okozta, hogy a kisállamoknak egy jól körül határolható, a nagyhatalmakétól különböző eszköztára alakult ki a nemzetközi érdekérvényesítés területén. Ebben központi szerepet játszanak a regionális és nemzetközi szintű együttműködések.²⁴ A nemzetközi szerveződésekben ugyanis hagyományosan kiemelt hangsúlyt élvez a tagállamok egyenlősége, amely révén egyenlő súllyal szólhatnak bele a tagállamok közös ügyeibe a

¹⁹ Uo.

²⁰ Hauer et al. (2020)

²¹ IPCC (2019)

²² Ingebritsen (2012), 17. o.

²³ Thuküdidész: Peloponnészoszi háború V. 85-116, 89. (Ford. Muraközy Gyula)

²⁴ Carter (2020), 21. o.

kisállamok is. Lényeges továbbá, hogy a kisállamok befolyásuk növelése érdekében, számukra kiemelt jelentőséggel bíró kérdésekben gyakran együttműködnek, akár egyes ügyek mentén, akár intézményesített keretek között.

Az éghajlatváltozás következményeit az államok nem egyenlő mértékben szenvedik el, egyes területek lényegesen nagyobb mértékben érintettek földrajzi adottságaiknak köszönhetően. Ilyen különösen érintett területet jelentenek a kis szigetállamok, különösen a csendes-óceáni térség államai.²⁵ Ebből adódóan ezen államok a legaktívabbak az éghajlatváltozás kapcsán kialakuló regionális és globális együttműködések kialakításában, illetve az együttműködések tartalmának formálásában.

Lényeges megjegyezni, hogy a kisállamok érdekérvényesítése alapjául szolgáló legfontosabb elem egy jogon és jogegyenlőségen alapuló nemzetközi rendszer. A modern nemzetközi jog az államok egyenlő szuverenitása révén azonos jogokat és kötelezettségeket telepít minden államra, tekintet nélkül azok területi, földrajzi, gazdasági vagy kulturális adottságaira.²⁶ Kizárólag egy ilyen, a jogon alapuló nemzetközi rend lehet képes biztosítani azt, hogy a kisállamok igényeit is megfelelően figyelembe vegye a nemzetközi közösség. A nemzetközi szervezetek nemzetközi szerződéseken alapulnak, legtöbbször jogi mechanizmusok által meghatározott a döntéshozataluk, amelybe egyenlően szólhatnak bele az államok. Ezen felül a nemzetközi jogrend védelmet is kínál a kisállamoknak. Egyrészt, anyagi jogi szabályok útján biztosítja egyenlő jogaikat, tiltja az erőszak alkalmazását és védelmezi az államok szuverenitását. Másrészt, eljárási szabályok segítségével és nemzetközi bíróságok felállításával támogatja a békés vitarendezést, amelynek köszönhetően a kisállamok, erőforrásaik hiányosságaira tekintet nélkül léphetnek fel a nemzetközi jogsértő magatartásokkal szemben. A kisállamoknak tehát kifejezetten érdekében áll, hogy az érdekérvényesítésük a jog területén valósuljon meg.

Ebből fakadóan nem meglepő, hogy az éghajlatváltozás okozta tengerszint-emelkedés okozta kihívásokra is elsősorban a jog területén keresik a kis szigetállamok a megoldást. Ugyan jelen esetben a kihívást is részben a nemzetközi normák értelmezése adja, azonban természetesen az államok akár dönthetnének úgy is, hogy figyelmen kívül hagyják a nemzetközi szabályokat és saját érdekeik mentén határozzák meg a tengeri jogosultságaik biztosításához szükséges

²⁵ Lásd: II. pont

²⁶ ENSZ Alapokmány, 1-2. cikk

feltételeket. Ezzel szemben a kisállamok a nemzetközi jog terrénumán belül maradnak és magatartásukkal a normák tartalmát igyekeznek olyan módon alakítani, hogy az a saját érdekeiknek megfeleljen. Tehát az érdekérvényesítésük terepe maga a nemzetközi jog.

Ennek érdekében pedig alkalmazzák a korábban sorra vett egyéb érdekérvényesítési eszközöket is. Ilyen, mikor a kis szigetállamok az éghajlatváltozás nyomán létrejövő nemzetközi együttműködésben kiemelt szereplőként vesznek részt. A kis szigetállamok ezen felül nemzetközi szervezeteket hoznak létre, hogy hatékonyabban képviselhessék közös érdekeiket az éghajlatváltozás kapcsán.²⁷

III. Az új földrajzi körülmények hatása a nemzetközi jogra – a tengeri övezetek a nemzetközi jogban és tengersizint emelkedés

Az ENSZ Tengerjogi Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény, UNCLOS) értelmében a parti államoknak különleges jogokat biztosítanak a part menti alapvonaluktól számított különböző tengeri övezetekben, beleértve a parti tengert, a csatlakozó övezetet, a kizárólagos gazdasági övezetet és a kontinentális talapatot. Ezen övezetek mindegyike különböző kizárólagos, szuverén jogosultságokat biztosít parti állam számára.

A parti tenger az alapvonaltól számított 12 tengeri mérföldig terjed, amelyen belül a parti állam teljes szuverenitást gyakorol a légtér, a vízoszlop, a tengerfenék és az altalaj felett, hasonlóan a szárazföldi területéhez.²⁸ A külföldi hajóknak azonban joguk van ezen a területen is a békés áthaladásra, ami lehetővé teszi a hajózást a parti tengeren, ameddig az nem veszélyezteti a parti állam békéjét, biztonságát vagy rendjét.²⁹ A parti tenger külső határát a parti állam alapvonalától kell számítani: amennyiben az alapvonal elmozdul vagy megváltozik, úgy a parti tenger külső határa is ahhoz a változáshoz igazodik.³⁰

A parti tengeren túl található a csatlakozó övezet, amely az alapvonaltól számított 24 tengeri mérföldig terjed, és amely magában foglalja és 12 tengeri mérfölddel túlnyúlik a parti tengeren.³¹ Ebben az övezetben a parti államok korlátozott ellenőrzést gyakorolnak, amelynek

²⁷ Lásd: COSIS, AOSIS, PIF

²⁸ UNCLOS, II. rész

²⁹ UNCLOS, II. rész

³⁰ UNCLOS, 2. cikk

³¹ UNCLOS, II. rész

célja a vám-, adó-, bevándorlási és egészségügyi törvényeik megsértésének megelőzése és szankcionálása a területükön vagy a parti tengeren belül. A kapcsolódó övezet külső határát, hasonlóan a parti tenger külső határához, az alapvonalától kell számítani.³²

A kizárólagos gazdasági övezet az alapvonalától számított 200 tengeri mérföldig terjed, és a parti államnak kizárólagos jogokat biztosít a vízoszlopban, a tengerfenéken és az altalajban található természeti erőforrások feltárására, kiaknázására, megőrzésére és kezelésére.³³ Ez magában foglalja az olyan tevékenységekre vonatkozó jogokat, mint a halászat, valamint a víz- és szélenergiatermelés. A kizárólagos gazdasági övezeten belül más államok fenntartják a hajózás és átrepülés szabadságát, valamint a tenger egyéb, e szabadságokhoz kapcsolódó, jogszerű felhasználását, amennyiben azok nem sértik a parti állam jogait.³⁴ A kizárólagos gazdasági övezet külső határa szintén az alapvonalától számítandó.

A kontinentális talapzat magában foglalja a tengerfeneket és az altalajt, és jellemzően az alapvonalától számított 200 tengeri mérföldig, illetve bizonyos földrajzi feltételek fennállása esetén 350 tengeri mérföldig terjed, akár a kizárólagos gazdasági övezeten túl is.³⁵ A parti államok kizárólagos joggal rendelkeznek a kontinentális talapzat tengerfenékének és altalajának természeti erőforrásainak feltárására és kiaknázására. A kontinentális talapzat 200 tengeri mérföldön túli határait a Kontinentális Talapzat Bizottságnak kell benyújtani ellenőrzésre, ha egy állam azt a maximális 350 tengeri mérföldre kívánja kiterjeszteni.³⁶ Lényeges, hogy a kontinentális talapzat az egyetlen olyan tengeri övezet, amelynek a külső határai rögzíthetők, állandósíthatók, vagyis nem függenek a parti állam alapvonalától.³⁷

Ezek az övezetek a parti államok számára különböző mértékű ellenőrzést és kizárólagosságot biztosítanak, amely az alapvonalától való távolság növekedésével csökken, egyensúlyt teremtve a parti államok jogai és az UNCLOS szerinti nemzetközi hajózási és erőforrás-használati szabadságok között.

³² UNCLOS, 33. cikk 2. bekezdés

³³ UNCLOS, 57. cikk

³⁴ UNCLOS, V. rész

³⁵ UNCLOS, VI. rész

³⁶ UNCLOS, 76. cikk

³⁷ UNCLOS, 76. cikk

Mint az látható, a legtöbb, a parti államok számára kiemelt gazdasági jelentőséggel bíró tengeri övezet külső határa az Egyezmény által definiált alapvonal meghatározásától függ. Vagyis az alapvonal esetleges elmozdulása esetén – amely történhet akár a tenger, akár a szárazföld irányába – a tengeri övezetek külső határai is megváltoznak, követve az alapvonalat. Az alapvonalak korábbi, évtizedeken át domináns értelmezésének megfelelően – ahogy ez a következő fejezetben részletes bemutatásra kerül – követték a valódi apályvonalat, vagyis a partvonal fizikai változását. Ennek megfelelően, a földrajzi valóságban bekövetkező változások közvetlenül hatással voltak az alapvonalra és így a különböző tengeri övezetekre is. Ez a szabályozás azonban, az előző fejezetben bemutatott tengerszint-emelkedés következtében azt eredményezi, hogy egyes parti államok, így különösen a kis szigetállamok, folyamatosan visszahúzódó tengeri övezetekkel néznek szembe.

IV. Az alapvonalak rögzítése – jogszerű megoldás?

Ugyan az ITLOS végül nem nyilvánult meg a vizsgált kérdéskör kapcsán, mind az ILA,³⁸ mind a Nemzetközi Jogi Bizottság³⁹ (International Law Commission, a továbbiakban: ILC) aktívan foglalkozik a témával. Az ILC tengerszint-emelkedés és nemzetközi jog kapcsolatával foglalkozó kutató csoportja 2021-ben és 2023-ban tette közzé köztes jelentéseit és várhatóan 2025-ben, az ILC 76. ülészakán fogja előadni a végső jelentését a témában. Az ILA korábban létrehozott egy Alapvonal Bizottságot, amely végső jelentését 2012-ben hozta meg (ILA 2012 Jelentés), majd az ezt követően alapított Nemzetközi jog és tengerszint-emelkedés Bizottság 2024-ben tette közzé a végső jelentését⁴⁰ (a továbbiakban: ILA 2024 jelentés), valamint ugyanazon évben fogadta el vonatkozó határozatát is⁴¹ (a továbbiakban: ILA 2024 határozat). Elsősorban az ILA dokumentumokra támaszkodva mutatom be, hogy hogyan alakul az alapvonalak rögzítésének jogszerűségi megítélése és azt, amennyiben lehetséges, milyen jogforrás teszi lehetővé az érintett parti államok számára. Az ILC dokumentumai közvetlenül nem képezik jelen dolgozat vizsgálatának tárgyát, tekintettel arra, hogy a témába vágó végső jelentést a szervezet még nem készítette el. Mindenekelőtt azonban szükséges az alapvonalakra

³⁸ ILA 2012 Jelentés

³⁹ ILC 2020 Jelentés

⁴⁰ ILA 2024 Jelentés

⁴¹ ILA 2024 Határozat

vonatkozó releváns UNCLOS rendelkezések és azok eddigi, klasszikus értelmezésének rövid áttekintése.

1. Az alapvonal jelenlegi szabályozása – a mozgó alapvonal

Az UNCLOS-t 1982-ben írták alá az államok Montego Bay-ben. Az Egyezményt a „tengerek alkotmányának”⁴² is nevezik, amely a legátfogóbb tengerjogi szabályozást tartalmazza. Az UNCLOS egyes rendelkezései már a kodifikáció során szokásjogi normákon alapultak, más részei pedig mára váltak a nemzetközi szokásjog részévé, így az Egyezmény nagyrészt a nem részes államok számára is kötelező érvényű szabályokat tartalmaz.

Az UNCLOS szabályozásának egyik legfontosabb elemét az alapvonalra vonatkozó rendelkezések jelentik. Az alapvonal határozza meg a parti állam szárazföldi területének és tengeri területének határvonalát: egyrészt, az alapvonaltól a szárazföld felől található vizek az Egyezmény 8. cikke alapján az állam belvizének minősülnek, másrészt, az alapvonaltól számítandók a parti állam tengeri övezetei is.

Az UNCLOS 5. cikke szerint a normál alapvonal „a part menti apályvonal, amint azt a parti állam által hivatalosan elismert nagyléptékű tengerészeti térképek feltüntetik.” A rendelkezést korábban úgy értelmezték a jogirodalomban, hogy „mozgó” alapvonalat határoz meg, vagyis az apályvonal esetleges mozgását követi, annak mindenkori állásához igazodik.⁴³

A mozgó normál alapvonaltól csak kivételes esetekben enged eltérést az Egyezmény. A 7. cikk 1. bekezdése értelmében a parti államok az egyenes alapvonalak módszerét alkalmazhatják, amennyiben partvonaluk „mélyen tagolt és kanyargó vagy a part közvetlen közelét szigetek szegélyezik.” Ehhez képest egy különös esetet határoz meg a 7. cikk 2. bekezdése, amely a „delta, vagy más természeti feltételek” jelenléte okán rendkívül változékonynak minősülő partvonalak tekintetében felhatalmazza a parti államot arra, hogy az apályvonal későbbi visszahúzódása ellenére is az általa meghatározott egyenes alapvonal marad érvényben, egészen addig, amíg azt az Egyezménnyel összhangban, meg nem változtatja.

Az UNCLOS a szigetcsoportból álló államok vonatkozásában külön szabályt rendel az alapvonal megállapításához: a 47. cikk értelmében az ilyen államok „a szigetcsoportot alkotó

⁴² Holst (2024), 38. o.

⁴³ Lásd például: Schofield (2009), 405. o.; Rayfuse (2009), 1. o.; Schofield (2010), 189. o.; Houghton (2010), 813. o.; Rayfuse (2010), 1. o.; Rayfuse (2011), 281. o.; ILA 2012 Jelentés; Rayfuse (2012), 147. o.; Powers-Stucko, (2013), 123. o.

legtávolabbi szigetek és sziklazátonyok pontjait összekötő egyenes alapvonalakkal húzhatja meg.”

Az UNCLOS alapján az államok szabadon, akár az egyes szabályok kombinációit is alkalmazhatják az alapvonaluk meghatározásakor.⁴⁴ A parti államok partvonalaik nagy részére a normál alapvonalat alkalmazzák.⁴⁵

Az előzőek alapján megállapítható tehát, hogy az alapvonal főszabály szerint az apályvonal természetszerű változásaihoz igazodik, amelytől kizárólag kivételesen, a partvonal természeti megjelenéséből adódó körülmények fennállása esetén térhetnek el a parti államok. A szabályozás ezen értelmezése a tengerszint emelkedés következtében visszahúzódó partvonal vonatkozásában is az alapvonal visszahúzódásához vezet. Az alapvonal mozgása azonban automatikusan magával vonzza a tengeri övezetek, így különösen a kizárólagos gazdasági övezet és a parti tenger visszahúzódását is. Ennek értelmében pedig az érintett államok kétszeresen szenvedik el a tengerszint emelkedés negatív hatásait: egyrésztől csökken a szárazföldi területük a partvonaluk visszahúzódásával, másrésztől ezzel együtt a tengeren is visszahúzódnak a szuverenitásuk exkluzív gyakorlását biztosító övezetek. Így olyan tengeri területek kizárólagos kiaknázásától is elesnek, amelyek felett korábban egyedülként gyakoroltak főhatalmat. Ezt az ellentmondásos és igazságtalannak tartott helyzetet igyekeznek kezelni a kis szigetállamok csoportjai, az alapvonalak rögzítésére vonatkozó törekvés révén. Ezen gyakorlat értelmében az érintett parti államok egy adott ponton „befagyasztják” az alapvonalukat, rögzítettnek tekintik azt, a valódi apályvonal mindenkor fizikai elhelyezkedésétől, illetve a partvonal további visszahúzódásától függetlenül.

2. A Tengerjogi Egyezmény (újra)értelmezése

Tekintettel arra, hogy az alapvonalakra vonatkozó szabályokat az UNCLOS állapítja meg, amely e tekintetben tükrözi a szokásjogot is, a rögzítésük jogszerűségének kérdése elsősorban a szerződésértelmezés eszköztárával válaszolható meg. Ebben a tekintetben annak megállapítása szükséges, hogy az UNCLOS előbbieken ismertetett alapvonalra vonatkozó szabályai értelmezhetők-e akképp, hogy nem szigorúan és kizárólag mozgó alapvonalakat írnak elő, hanem megengedik, hogy az apályvonaltól függetlenül véglegesen rögzítésre kerüljenek. A következőkben bemutatom, hogy a szakirodalomban milyen (újra)értelmezési lehetőségeket

⁴⁴ UNCLOS 14. cikk

⁴⁵ Anggadi (2022), 788. o.

vázoltak korábban a normál alapvonalra vonatkozó szabályok tekintetében, különös hangsúlyt fektetve az ILA vonatkozó dokumentumaira. A továbbiakban kiemelt figyelmet kap az a kérdés, miszerint az Egyezmény rendelkezéseinek adható-e a korábitól eltérő, új értelmezés, amely elősegíti az érintett parti államok szuverén jogosultságainak megőrzését.

a. A normál alapvonal hagyományos értelmezése – az ILA Alapvonal Bizottságának munkája

A normál alapvonalra vonatkozó szabályozás értelmezése kapcsán két kérdés merül fel. Egyrészt, az Egyezmény szövegezéséből nem tűnik ki egyértelműen, hogy az alapvonal egy a fizikai világban megjelenő valódi apályvonalat jelöl, vagy pedig egy attól független jogi fikcióra utal, amelyet a parti állam által hivatalosnak elfogadott tengerészeti térkép jelöl. Tehát a kérdés ebben a tekintetben az, hogy a tengerészeti térképek csupán a hajózást segítő, praktikus eszközök-e, vagy joghatás kiváltására alkalmas tartalommal bírnak és egymaguk határozzák meg az alapvonalat, mint a valóságtól független jogi konstrukciót. Ennek vonatkozásában három értelmezést különböztethetünk meg. Az alapvonalak szigorúan mozgó jellegét támogató értelmezésnek megfelelően a tengerészeti térképek semmilyen joghatással nem bírnak, az alapvonal minden esetben az apályvonal lesz, amelynek mozgását folyamatosan követi.⁴⁶ Valamivel megengedőbb az az értelmezés, amely szerint alapvetően a térképen meghatározott adatok határozzák meg az állam alapvonalát, egészen addig, ameddig jelentős eltérés nem jelentkezik a térképeken meghatározott és a valódi apályvonal között.⁴⁷ Végül, az UNCLOS 5. cikkének legszabadabb értelmezése pedig teljes diszkréciót biztosít a parti államnak abban, hogy meghatározza alapvonalát, ez alapján kizárólag a tengerészeti térképek tartalma bír joghatással, teljesen függetlenül a valódi apályvonaltól.

A második értelmezési kérdés a térképek felülvizsgálata és frissítése kapcsán merül fel. Az Egyezmény szövegezéséből nem tűnik ki egyértelműen, hogy a parti államoknak van-e arra vonatkozóan kötelezettsége, hogy a – már korábban az Egyezmény alapján megállapított – alapvonalat jelölő térképeket a földrajzi változásoknak megfelelően megváltoztassák, illetve frissítsék a későbbiekben vagy sem.⁴⁸

⁴⁶ Soons (2024), 7. o.

⁴⁷ Anggadi (2021), 6. o.

⁴⁸ Soons (2024), 8. o.

Az ILA 2012-ben az UNCLOS normál alapvonalra vonatkozó szabályának értelmezését követően amellet foglalt állást, hogy az alapvonal mozgó, követi a valódi apályvonalat:

„A Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy a jogi normál alapvonal a part mentén húzódó tényleges apályvonal, amint azt a parti állam által hivatalosan elismert nagyléptékű tengerészeti térképek feltüntetik. [...] A térképen feltüntetett apályvonal szemlélteti a jogi normál alapvonalat, és a legtöbb esetben, valamint a legtöbb cél érdekében a térképen feltüntetett apályvonal kellően pontosan ábrázolja a normál alapvonalat [...] Azonban, ha jelentős fizikai változások történtek, és a térkép nem mutatja pontosan a tényleges apályvonalat, a különböző nemzetközi fórumok külső bizonyítékokat vesznek figyelembe a jogi normál alapvonal helyének meghatározásához.”⁴⁹

Az ILA erre a következtetésre egyrészt az Egyezmény 5. cikkének kontextuális értelmezésével, másrészt kiegészítő jelleggel az egyezmény előkészítő iratainak figyelembe vételével jutott. A normál alapvonalra vonatkozó szabályt az Egyezmény 7. cikkében foglalt egyenes alapvonalra vonatkozó szabállyal való összehasonlítás nyomán világított rá arra az ILA, hogy az Egyezmény kivételes esetekben engedi meg csupán, hogy a térképeken feltüntetett alapvonal eltérjen a valódi apályvonalától. A normál alapvonalra vonatkozó szabály azt nem említi, hogy ott nem lehetséges ilyen jellegű eltérés, ugyanakkor arról sem szól, hogy azt az Egyezmény megengedné. Ennek megfelelően pedig *a contrario* a normál alapvonalra vonatkozó szabály kizárólag akként értelmezhető, hogy nem engedi meg, hogy a parti állam által hivatalosan elfogadott tengerészeti térkép eltérjen a valódi apályvonalától.⁵⁰ Megjegyzendő, hogy már az első témában írt akadémiai munkák is hasonló érvelés mentén állapították meg a normál alapvonal mozgó természetét.⁵¹ Az előkészítő iratok vonatkozásában pedig azt állapította meg a 2012-es Jelentés, hogy a térképekre való utalás nem arra vezethető vissza, hogy az Egyezmény szövegezői elsőseget kívántak adni a térképeknek az alapvonal meghatározása kapcsán, hanem inkább arra, hogy az apályvonal meghatározására vonatkozó különböző nemzeti gyakorlatok között fennálló ellentmondásokat és vitákat nem kívánták megoldani az apályvonal egyezményes meghatározásával.⁵²

Az ILA, megállapítása alátámasztásaképp, az Egyezmény szövegének értelmezésén túl, a nemzetközi joggyakorlatra is támaszkodott, amelyből több megállapítás is kiolvasható. Egyrészt, az államok által hivatalosnak elfogadott térképek megtámadhatók nemzetközi

⁴⁹ ILA 2012 Jelentés, 25. o.

⁵⁰ ILA 2012 Jelentés, 8. o.

⁵¹ Lásd különösen: Caron (1990)

⁵² ILA 2012 Jelentés, 12. o.

bírószági eljárások keretében.⁵³ Másrészt, a hivatalosnak elfogadott térképeket megtámadó államon van annak a bizonyításának terhe, hogy a szóban forgó térkép helytelenül tünteti fel a parti állam alapvonalát.⁵⁴ Harmadrészt, a valódi apályvonalától eltérő pontokat nem alkalmazhatnak a parti államok az alapvonal meghatározásakor.⁵⁵ Ezek az ügyek, ahogy a legtöbb nemzetközi fórum elé kerülő tengerjogi ügy is, két állam közötti tengeri határvonal megállapítására irányultak, azonban jelentőségüket ez nem csökkenti, tekintettel arra, hogy az alapvonalak megállapítására ugyanazon szabályok alkalmazandók minden esetben, tekintet nélkül arra, hogy a parti államok közötti tengeri határok, vagy a parti állam tengeri övezetei és a nyílt tenger elhatárolásának kérdése kerül-e vizsgálatra.

b. A normál alapvonal értelmezésének átalakulása – az ILA Nemzetközi jog és tengerszint-emelkedés Bizottságának munkája

Az ILA Nemzetközi jog és tengerszint-emelkedés Bizottságát részben azzal a céllal alapították, hogy keressen megoldást az Alapvonal Bizottság által megállapított mozgó alapvonalakból eredő problémára. Ebben a tekintetben eleinte egyértelmű volt, hogy az új bizottság mandátuma kimondottan *de lege ferenda* javaslatok megfogalmazására, vagyis a jelenlegi szabályozás megváltoztatásának lehetőségeit taglaló javaslatok előterjesztésére vonatkozik. Azonban a 2018-ban közzétett köztes jelentésben változás következett be az ILA bizottságának hozzáállásában: a nemzetközi jogi szabályok módosítása helyett inkább arra helyezték a hangsúlyt, hogy olyan új értelmezést adjanak a korábban egyértelműen értelmezett szabályoknak, amelyeknek megfelelően a jog formális megváltoztatása nélkül megoldás adható a kis szigetállamok gazdasági szuverenitását veszélyeztető helyzetre, az alapvonalak rögzítése révén. Az ILA 2018-as határozatában így fogalmaz:

„a jogbiztonság és a stabilitás érdekében, feltéve, hogy egy part menti vagy szigetközi állam tengeri övezetének alapvonalait és külső határait az 1982. évi Tengerjogi Egyezménynek megfelelően határozták meg, ezeket az alapvonalakat és határokat nem szükséges újból megállapítani, ha a tengerszint változása befolyásolja a partvonal földrajzi valóságát”.⁵⁶

⁵³ Guyana v. Suriname, 396. bekezdés

⁵⁴ Uo., 392-396. bekezdések, ILA 2012 Jelentés, 14. o.

⁵⁵ Nicaragua v. Honduras, 743. bekezdés

⁵⁶ ILA 2018 Határozat (a szerző fordítása)

A stabilitás kérdése ekkor jelenik meg először az ILA munkájában, ami a 2024-es végső jelentésben, valamint a 2024-es határozatban is tükröződik. Annak, hogy az ILA bizottsága miért váltott *de lege ferenda* javaslatok megfogalmazásáról a szerződésértelmezésre, nem ismert a pontos indoka. Mindazonáltal sejthető, hogy az UNCLOS szigorú vonatkozó szabályai adhattak erre okot. Az UNCLOS rendelkezéseinek módosítására vonatkozó szabályok mögött meghúzódó logika értelmében a módosítások a tagállamok széles körű egyetértését kell tükrözzék. Az Egyezmény 312. cikke értelmében bármely részes állam javasolhatja az Egyezmény módosítását, annak hatályba lépését követő tíz év elteltével. A módosítás kezdeményezéséhez a javaslattevő állam benyújtja javaslatát az ENSZ Főtitkárának, aki aztán eljuttatja azt az összes részes államhoz. Ha a beterjesztéstől számított egy éven belül a részes államok legalább fele támogatja a javasolt módosítást, konferenciát hívnak össze a módosítás hivatalos megvitatására. Ezen a konferencián ugyanolyan döntéshozatali eljárás érvényes, mint amelyet az Egyesült Nemzetek Szervezetének Harmadik Tengerjogi Konferenciáján alkalmaztak, amennyiben az újonnan összehívott konferencia másképp nem dönt. Ezen szabályok – azon túl, hogy időigényesek – megnehezítik az Egyezményét módosítását. A széleskörű konszenzusra való törekvés ugyan összhangban van a *pacta sunt servanda*⁵⁷ elvével, illetve a nemzetközi jog konszenzualista felfogásával, azonban nem segíti elő, hogy az alapvonalak rögzítésére vonatkozó módosítást eszközöljenek a részes államok.

Ennek megfelelően 2024-ben az ILA határozatában kifejtette, hogy milyen feltételek mellett tartja támogathatónak az alapvonalak rögzítését az Egyezmény keretei között:

- „1. A jogbiztonság és stabilitás érdekében, amennyiben egy parti vagy szigetsoportból álló állam tengeri övezetének alapvonalait és külső határait az Egyezménnyel összhangban határozták meg, ezeket az alapvonalakat és határokat nem szükséges újra meghatározni, ha az éghajlatváltozásból eredő tengerszint-emelkedés befolyásolja a partvonal földrajzi helyzetét;
2. A meglévő tengeri jogosultságok fenntartásának feltétele, hogy a parti állam meglévő tengeri követeléseit az Egyezmény követelményeinek megfelelően, az Egyezmény vonatkozó rendelkezései alapján az Egyesült Nemzetek Szervezetének Főtitkáránál megfelelően letétbe helyezték;
3. Az egyezmény értelmezése a parti és szigetsoportból álló államok azon képességével kapcsolatban, hogy az éghajlatváltozással összefüggő tengerszint-emelkedés összefüggésében fenntartsák meglévő jogszerű tengeri jogosultságaikat, ugyanúgy vonatkozik a nemzetközi megállapodások vagy a nemzetközi bíróságok vagy választottbíróságok határozatai által meghatározott tengeri határok esetében is;

⁵⁷ Bécsi Egyezmény a szerződések jogáról, 26. cikk

4. A jogbiztonság érdekében ajánlott, hogy a parti államok az ENSZ főtitkáranál helyezzenek letétbe olyan információkat, amelyek meghatározzák azokat az alapvonalakat és külső határokat is, amelyekre vonatkozóan az Egyezmény nem írja elő szigorúan a letétbe helyezést.”⁵⁸

Az ILA tehát arra az álláspontra jutott, hogy lehetséges jogszerűen rögzíteni az alapvonalakat az Egyezmény alapján. Ez egy olyan megállapítás, ami teljesen egyértelműen megy szembe az Egyezmény korábbi, az ILA által is megállapított értelmezésével. Ennek megfelelően felmerül a kérdés: hogyan lehetséges a nemzetközi közjog szabályainak megfelelően egy létező szerződéses (és szokásjogi) norma tartalmának megváltoztatása a konkrét normaszöveg módosítása nélkül? Hiszen attól függetlenül, hogy a szerződéses rendelkezés újra értelmezése segítségével kerül erre sor, végső soron új normatív tartalmat kap egy korábbi jogszabályi rendelkezés.

3. Az állami gyakorlat

A fent felvetett kérdés megválaszolása kapcsán egy kulcsfogalom merül fel: az államok gyakorlata. Tekintettel arra, hogy a nemzetközi jogot maguk az államok, a nemzetközi közösség alakítja, így kiemelten nagy jelentőséget nyer az általuk kifejtett cselekmények megítélése. Jelen esetben azért válik kifejezetten lényegessé az állami gyakorlat kérdése, mivel több különböző jogintézményen keresztül is hatással van a nemzetközi tengerjogra és az alapvonalak meghatározásának kérdésére. Ezen felül pedig az állami gyakorlat egységes megváltozása lehet az egyetlen módja annak, hogy az UNCLOS rendelkezéseinek jogszerűen tulajdoníthassunk új értelmezést.

Egyrészt, az államok szerződés megkötését követő gyakorlata annak értelmezésében kiemelt szerepet játszik, mint autentikus szerződésértelmezési mód. Másrészt, az állami gyakorlat a nemzetközi szokásjog kialakulásának egyik eleme az *opinio iuris* mellett. Ennek megfelelően az államok gyakorlata, a megfelelő egyéb feltételek fennállása mellett, akár egy új szokásjogi norma kialakulásához is vezethet. Ebben az esetben azonban felmerül a kérdés, hogy egy ilyen utóbb kialakuló szokásjogi norma hogyan viszonyul szerződéses rendelkezésekhez, amelyek már szabályoznak egy adott kérdést. Különösen bonyolult ez a kérdés arra tekintettel, hogy a tengerjog esetében egy átfogó, a tengerekkel kapcsolatban felmerülő minden nemzetközi jogi szabályt lefedő szabályozási logika jelenik meg. Ehhez hogyan viszonyulhat egy újonnan kialakuló szokásjogi norma egy olyan jogforrási környezetben, ahol nincsen jogforrási

⁵⁸ ILA 2024 Határozat, 1-2. o. (a szerző fordítása)

hierarchia?⁵⁹ Végezetül, a szokásjog kialakulásának kérdését és rendszertani viszonyát a szerződési joghoz vizsgálva, lényeges megemlékezni a helyi, illetve különös szokásjog kialakulásának lehetőségéről.

a. Az állami gyakorlat, mint szerződésértelmezési eszköz

i. A szerződésértelmezés szabályai

Az állami gyakorlat szerződésértelmezésben betöltött szerepének ismertetése érdekében szükséges a következőkben taglalni a szerződésértelmezés legelemibb rendelkezéseit. Ahogy az lentebb kifejtésre kerül, az állami gyakorlat, mint szerződésértelmezési eszköz nem választható le a szerződésértelmezés egyéb eszközeiről, azokat együttesen kell alkalmazni. Így lényeges a szabályozás részletes ismertetése, tekintettel arra, hogy az állami gyakorlat ebben a tekintetben kizárólag így helyezhető megfelelő kontextusba.

A szerződésértelmezés általános szabályát a Bécsi Egyezmény⁶⁰ 31. cikke tartalmazza:

31. Cikk Az értelmezés általános szabályai

1. A szerződést jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni.

2. A szerződés értelmezése céljából a szerződésnek a bevezető részt és a mellékleteit is magában foglaló szövegén túl a szövegösszefüggésbe tartozónak kell tekinteni:

a) bármely, a szerződéssel összefüggő olyan megállapodást, amely valamennyi részes fél között a szerződés megkötésével kapcsolatban jött létre;

b) bármely okmányt, amelyet egy vagy több részes fél készített a szerződés megkötésével kapcsolatban és amelyet a többi részes fél a szerződésre vonatkozó okmánynak ismer el.

3. A szövegösszefüggés mellett figyelembe kell venni:

a) a részes felek között a szerződés értelmezésére vagy rendelkezéseinek alkalmazására vonatkozóan létrejött bármely utólagos megállapodást;

b) a szerződés alkalmazása során utólag kialakult olyan gyakorlatot, amely a szerződés értelmezését illetően a részes felek megegyezését jelenti;

c) a nemzetközi jognak a részes felek viszonyában alkalmazható bármely idevonatkozó szabályát.

⁵⁹ Shaw (2014), 91-95. o.

⁶⁰ 1969. évi Bécsi egyezmény a szerződések jogáról

4. Valamely kifejezésnek különleges értelmet kell adni, ha megállapítható, hogy a részes feleknek ez volt a szándékuk.

A szerződésértelmezés kiegészítő, szubszidiárius szabályai a 32. cikkben találhatók:

32. Cikk Az értelmezés kiegészítő eszközei

Igénybe lehet venni az értelmezés kiegészítő eszközeit – ideértve a szerződést előkészítő munkálatokat és megkötésének körülményeit is – annak érdekében, hogy a 31. Cikk alkalmazása folytán kapott értelem megerősítést nyerjen, vagy hogy az értelem megállapítható legyen abban az esetben, ha a 31. Cikk szerinti értelmezés:

a) félreérthető vagy homályos értelemhez, vagy

b) olyan eredményre vezetett, amely nyilvánvalóan képtelen vagy ésszerűtlen.

A szerződésértelmezésre vonatkozó rendelkezések tehát megszabják, hogy mely elemek veendőek figyelembe az egyezmény valódi jelentésének meghatározásakor,⁶¹ céljuk a felek akaratának feltárása.⁶² A felek valódi akaratának megismerése során elsősorban az egyezmény szövegéből kell kiindulni.⁶³ Ennek alapja, hogy a felek akarata feltehetően elsősorban az egyezmény szövegében fejeződik ki, nem pedig attól függetlenül vizsgálándó.⁶⁴ Lényeges azonban, hogy a felek között a szerződés értelmezésének pillanatában fennálló egyetértés, konszenzus ugyanúgy figyelembe veendő. Ennek oka, hogy a Bécsi Egyezmény 31. cikkében foglalt értelmezési szabály egyetlen aktusként értendő: az egyes elemek nem egymást követően, egymástól függetlenül, hanem minden esetben együttesen vizsgálándók⁶⁵ Ennek megfelelően tehát a 31. cikkben foglalt értelmezést meghatározó elemek között nincsen semmiféle hierarchia, nincsenek elemek, amelyeknek nagyobb súlyt kell biztosítani a többihez képest. A helyes értelmezéshez így kizárólag az összes itt felsorolt elem együttes figyelembevétele mellett lehet eljutni. Jelen dolgozat szempontjából különösen fontos kiemelni, hogy a korábban egyébként egyértelmű értelmezést is képes lehet felülírni a felek között később kialakuló, az értelmezésre vonatkozó egyetértés.⁶⁶ Ez, a 31. cikk 3. bekezdésének megfelelően lehetséges akár a felek

⁶¹ Dörr (2018), 560. o.

⁶² McNair (1986), 365. o.

⁶³ Libya v Chad, 41. bekezdés

⁶⁴ VCLT Final Draft, Commentary to Art 27, 220. o., 11. bekezdés

⁶⁵ Dörr (2018), 561. o.

⁶⁶ Dörr (2018), 561. o.

között létrejövő explicit megegyezés révén (a) pont), akár a felek által kialakított gyakorlat következtében (b) pont).

Egy további, jelen dolgozat szempontjából is kiemelt jelentőséggel bíró kérdés az értelmezés időbeli dimenziójával kapcsolatos, vagyis, hogy a nemzetközi szerződést milyen időpillanathoz viszonyítva kell értelmezni. Főszabály szerint a statikus megközelítés érvényesül, vagyis a nemzetközi szerződés megkötésének pillanatában fennálló értelmezést és körülményeket kell figyelembe venni. Ezzel szemben, bizonyos esetekben adekvát a dinamikus értelmezési módszer alkalmazása. Ennek értelmében az egyezmény bizonyos rendelkezései, akár egyes szavai, abban az időpontban vett jelentéseinek megfelelően értelmezendők, amikor maga a szerződés értelmezése zajlik. Tehát a szerződés dinamikusan fejlődik a nemzetközi joggal, követi a változó nemzetközi igényeket. A Nemzetközi Bíróság több esetben is alkalmazta ez utóbbi módszert,⁶⁷ valamint a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) vitarendezési fóruma előtti eljárások során,⁶⁸ illetve regionális emberi jogi bíróságok jogértelmezésében is megjelenik.⁶⁹ Lényeges azonban, hogy annak érdekében, hogy a dinamikus szerződésértelmezés alkalmazható legyen egy adott szerződéses rendelkezés esetében, egy kétlépcsős folyamat elvégzése szükséges. Először is, meg kell állapítani, hogy a felek szerződéskötéskori akarata szerint az adott szerződéses rendelkezés dinamikus értelmezést igényel-e, majd pedig az adott rendelkezés jelentését a szerződés értelmezésekor fennálló nyelvi szokások, nemzetközi jogi szabályok és egyéb releváns tényezők figyelembe vételével kell meghatározni.⁷⁰ Lényeges azonban kiemelni, hogy a nemzetközi szerződések evolutív értelmezése általában egyes rendelkezések konkrét szavainak, kifejezéseinek tekintetében jelenik meg.

A szavak szokásos értelme alatt a Bécsi Egyezmény szerint a szavak általában, rendszeresen vett jelentését kell figyelembe venni. Ennek megállapítása érdekében a nemzetközi fórumok gyakran fordulnak szótárakhoz.⁷¹ A szövegösszefüggésre való utalás alatt azt kell érteni, hogy az adott nemzetközi szerződés teljes szövege – a címmel, preambulummal, mellékletekkel

⁶⁷ Namibia Tanácsadói Vélemény, 53. bekezdés; Aegean Sea Continental Shelf ügy, 77. bekezdés

⁶⁸ WTO Appellate Body China–Publications and Audiovisual Products, 369. bekezdés

⁶⁹ Tyrer v United Kingdom, 31. bekezdés

⁷⁰ Dörr (2018), 573-574. o.

⁷¹ Lásd például: Oil Platforms ügy, 45. bekezdés; Golder v United Kingdom, 32. bekezdés; WTO Appellate Body in Canada–Aircraft, 153. bekezdés

egyetemben – tükrében kell értelmezni az egyezményt.⁷² Ezzel a nyelvtani értelmezés mellett a kontextuális értelmezés is szerephez jut. Az egyezmények tárgya és célja alatt a teleologikus szerződésértelmezés is jelentőséget kap. Ugyan a 31. cikk egyes számban hivatkozik a tárgyra és a célra, azonban elképzelhető, hogy egy egyezmény egyszerre több tárgykört is érint, illetve több célt is kitűz, ilyen esetekben figyelembe kell venni mindet, amely a szerződésből következik.⁷³ A tárgy(ak) és cél(ok) meghatározásában segítséget nyújt elsősorban a szerződés címe, preambuluma, de akár az egyezmény típusa is. Ez utóbbira jó példa a nemzetközi határokat meghatározó szerződések csoportja, mivel ezen egyezményeknek általában világosan célja a határok kérdésének végleges rendezése és a hosszútávú stabilitás megteremtése.⁷⁴ A tárgy és cél figyelembevételének egyértelmű korlátját képezi a szavak szokásos jelentése:⁷⁵ természetesen nem értelmezhető egy bizonyos rendelkezés ellentétesen annak nyelvtani értelmezésével kizárólag az egyezmény tárgyára és céljára való hivatkozással. Az egyezmények jóhiszemű értelmezése pedig egyfajta „alapvető észszerűséget”⁷⁶ előíró követelmény.

A 31. cikk 3. bekezdése meghatároz további elemeket, amelyeket a szövegösszefüggés mellett figyelembe kell venni a szerződésértelmezés során. Ezeket az elemeket ugyanúgy a szerződésértelmezés általános szabálya alatt, az 1. bekezdésben meghatározott elemekkel együttesen, egyazon aktusban kell figyelembe venni. A 3. bekezdés b) pontja jelen dolgozat szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír, ezen bekezdés értelmében kell figyelmet fordítani az államok szerződés megkötését követő gyakorlatára. Ennek lényege, hogy az állami gyakorlat a legközvetlenebb és legobjektívebb bizonyíték arra vonatkozóan, hogy az egyes szerződéses rendelkezések mögött milyen állami akarat húzódik.⁷⁷ Tehát az állami gyakorlat is hiteles értelmezési mód, melyet a Nemzetközi Bíróság is többször alkalmazott döntéseiben.⁷⁸ A

⁷² Dörr (2018), 582. o.

⁷³ Dörr (2018), 585. o.

⁷⁴ Gardiner (2015), 213. o.

⁷⁵ Federal Reserve Bank of New York v Bank Markazi ügy, 58. bekezdés

⁷⁶ Dörr (2018), 587. o.

⁷⁷ ILC Conclusions on Subsequent Agreements and Subsequent Practice in Relation to the Interpretation of Treaties Kommentár, 30. o.; Russian Claim for Interest on Indemnities ügy, 433. bekezdés

⁷⁸ Corfu Channel ügy, 1949, 25. o.; Arbitral Award Made by the King of Spain ügy, 206-207. o.; Temple of Preah Vihear ügy, 33-35. o.; Certain Expenses Tanácsadó Vélemény, 157, 160-161 és 172-175. o.; Nicaragua ügy, 36-47 bekezdések; Territorial Dispute ügy 66-71. bekezdések; Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Tanácsadó Vélemény, 19. bekezdés

releváns állami gyakorlat szempontjából nincsenek formai követelmények arra vonatkozóan, hogy milyen módon kell az állam kifejtse a szerződés értelmezésére irányuló gyakorlatát,⁷⁹ azonban az lényeges, hogy olyan gyakorlatról kell szó legyen, amely nyilvános, tehát a többi szerződésben részes állam is értesülhet róla,⁸⁰ valamint, hogy az a gyakorlat a szerződés értelmezésre irányul, vagyis kifejezetten azzal a tudattal cselekszik egy adott módon az állam, hogy azzal a szerződéses kötelezettségeivel összhangban jár el.⁸¹ Multilaterális nemzetközi szerződések esetén nem szükséges, hogy minden állam kövessen egy adott gyakorlatot annak érdekében, hogy az figyelembe vehető legyen a szerződés értelmezésekor.⁸² A gyakorlat nem követése, illetve annak jogszerűségéről való hallgatás is elegendő lehet, ha az állam tudott a szerződés értelmezésére irányuló gyakorlatról és elegendő ideje volt, hogy kifejezze az azzal való egyet nem értését, valamint hallgatásából levezethető a szerződés értelmezésére vonatkozó akarata.⁸³ Lényeges azonban, hogy az államok utólagos gyakorlata alkalmas kell legyen arra, hogy a felek megegyezését jelentse, vagyis nem lehet olyan állam, amely a szóban forgó gyakorlatot szerződésszegésnek tekinti.⁸⁴ Amennyiben az államok megegyezése egy bizonyos gyakorlat kapcsán nem állapítható meg, akkor ugyan a 31. cikk alatt nem vehető figyelembe, azonban a 32. cikk alapján kiegészítő értelmezést segítő elemként lehet rá tekinteni.⁸⁵ Az egységes állami gyakorlat követelményének alapja, hogy az államok kifejezetten hozzájárultak a szerződés szövegéhez, mikor ahhoz csatlakoztak, így az ilyen módon adott beleegyezésük nem írható felül egy új értelmezés tekintetében, hacsak ahhoz hozzá nem járulnak.

A 31. cikk 3. bekezdésének c) pontja is egy releváns rendelkezést tartalmaz: ennek értelmében az adott nemzetközi egyezményt a nemzetközi jog egészének kontextusában szükséges értelmezni, vagyis minden olyan releváns nemzetközi jogi szabályt is figyelembe kell venni, amely a szerződés részes államait egyébként köti. Ezzel a Bécsi Egyezmény a szerződések

⁷⁹ Dörr (2018), 597. o.

⁸⁰ Dörr (2018), 602. o.

⁸¹ ILC Conclusions on Subsequent Agreements and Subsequent Practice in Relation to the Interpretation of Treaties, 6. konklúzió 1. bekezdés

⁸² Uo., 10. konklúzió 2. bekezdés

⁸³ Crootoft (2016), 258. o.

⁸⁴ Dörr (2018), 602. o.

⁸⁵ ILC Conclusions on Subsequent Agreements and Subsequent Practice in Relation to the Interpretation of Treaties, 4. konklúzió 3. bekezdés; Kasikili/Sedudu Island ügy, 79–80. bekezdések

szisztematikus, rendszerszintű értelmezését teszi szükségessé.⁸⁶ Ezek közül jelen dolgozat tekintetében is különösen releváns, hogy – ahogyan a többi jogforrást, úgy – a feleket kötő nemzetközi szokásjogi normákat is figyelembe kell venni az egyezmény értelmezésekor.⁸⁷ A jogforrások mellett különböző *soft law*, vagyis jogi kötőerővel nem bíró dokumentumok is figyelembe vehetők, különösen egyes regionális emberi jogi fórumok szerint – annak ellenére is, hogy a c) pontban a Bécsi Egyezmény kifejezetten utal a nemzetközi „jog” (vagyis jogi kötőerővel bíró) alkalmazandó szabályaira.⁸⁸

A 32. cikkben foglalt kiegészítő értelmezési eszközök az előbbieken részletezett általános szabályhoz képest szubszidiárius, kiegészítő jelleggel vehetők figyelembe. Ennek fényében ezek vizsgálata szerződésértelmezéskor nem is kötelező, a szerződésértelmezést végző diszkréciójától függ, hogy mely esetekben kerül erre sor. Lényeges, hogy a 32. cikk nem tartalmaz egy taxatív felsorolást, kizárólag az egyezmény előkészítő irataira és a megkötésének körülményeire utal konkrétan. A kiegészítő iratok kiegészítő jellegű értelmezési eszközzé minősítése egy tudatos jogalkotói döntés, melynek értelme, hogy a végül az egyezmény szövegébe be nem kerülő előkészítő iratokra ne lehessen alapítani egy-egy rendelkezés értelmezését.⁸⁹ Azonban ugyanígy, arra a körülményre sem alapozható egy egyezmény értelmezése, hogy valamilyen korábban megtárgyalt rendelkezés a nemzetközi szerződés végső szövegébe már nem kerül be.⁹⁰ Az előkészítő iratoknak abban a tekintetben lehet kimondottan relevanciája, amikor egy szerződés tárgyi hatályának megállapítása kérdéses: az ilyen iratokból gyakran fény derülhet arra, hogy a szerződő felek pontosan milyen helyzeteket kívántak szabályozni és melyeket nem; azonban ugyanígy rámutathat arra is, hogy bizonyos értelmezéseket elfogadhatónak tartottak-e az államok.⁹¹ A kiegészítő elemekkel kapcsolatos korlátokról is lényeges röviden megemlékezni. A tengerszint-emelkedéssel kapcsolatos szakirodalomban sokszor merülnek fel az előkészítő iratok, jogtudósok előszeretettel

⁸⁶ Dörr (2018), 603-604. o.

⁸⁷ Dörr (2018), 606. o.; Oil Platforms ügy, 40–41. bekezdések; Iron Rhine Railway Arbitration ügy, 58–59. bekezdések

⁸⁸ Al-Adsani v United Kingdom, 60. bekezdés; Saadi v United Kingdom, 65. bekezdés; Mossville Environmental Action Now v United States, 43. bekezdés

⁸⁹ Dörr (2018), 620-624. o.

⁹⁰ Quatar v Bahrein, 41. bekezdés

⁹¹ Gardiner (2015), 396. o.

hivatkoznak annak tartalmára, vagy hasonlítják össze azt az Egyezmény végső szövegezésével. Azonban ritkán említik meg, hogy az előkészítő iratokra való hagyatkozás egyrészt kiegészítő jellegű értelmezési mód az általános értelmezési szabályhoz képest, másrészt lényeges korlátok között vehető figyelembe csupán. Ilyen korlát, hogy főszabály szerint csak a 31. cikk alapján történő értelmezés megerősítése végett vehető figyelembe.⁹² Ehhez képest kivételesen – ha a 31. cikk alatti értelmezés vagy félreérthető értelemezéshez, vagy ésszerűtlen eredményhez vezet – vehető figyelembe kiegészítő értelmezési eszköz egy adott rendelkezés valódi jelentésének megállapítására.⁹³

Az előbbiekben ismertetett szabályok figyelembe vételével szükséges tehát az Egyezmény vonatkozó rendelkezéseinek vizsgálata.

ii. Az UNCLOS értelmezése az állami gyakorlat tükrében

A Bécsi Egyezmény 31. cikk 3. bekezdés b) pontja értelmében tehát az államok gyakorlata, amely a szerződés megkötését és hatályba lépését követően, annak értelmezésére irányul, autentikus szerződésértelmezési elemnek minősül.

Az UNCLOS értelmezésekor az állami gyakorlat különösen fontos szerepet játszhat, mivel az az állami gyakorlat egységes megváltozása az egyetlen módja annak, hogy az Egyezményben foglalt alapvonalakra vonatkozó szabályok tartalma úgy változzon meg, hogy formálisan nem történik normaszöveg változás. Tehát az UNCLOS egyezményyszerű módosítása nélkül van lehetőség arra, hogy az államok kizárólag az Egyezmény alkalmazása és értelmezése körében tanúsított magatartása megváltoztassa az egyes szabályok normatív tartalmát. Mindehhez azonban, ahogy az előző pontban az bemutatásra került, szigorú uniformitás szükséges. Az alapvonalak rögzítésére vonatkozó kérdésben azonban az állami gyakorlat jelenlegi állapota nem éri el a megfelelő egységességet.

Az államok többsége az UNCLOS 5. cikke alapján továbbra is a mozgó alapvonalakat alkalmazza, amelyek a part menti apályvonal természetes változásait követik. Ez az értelmezés az Egyezmény szövegéből és a korábbi nemzetközi joggyakorlatból egyaránt következik. Néhány kis szigetállam (pl. Tuvalu, Kiribati, Marshall-szigetek) egyoldalúan bejelentette, hogy az éghajlatváltozás és a tengerszint-emelkedés hatásainak mérséklése érdekében rögzített alapvonalakat alkalmaz. A kis szigetállamok által létrehozott nemzetközi szervezetek, így

⁹² Dörr (2018), 629. o.

⁹³ Dörr (2018), 630. o.; WTO Appellate Body US – Gambling, 195. bekezdés

különösen a Pacific Islands Forum, is olyan deklarációkat tettek, amelyek alapján jogszerűnek tekintik az alapvonalak rögzítését – egyezően az ILA 2024 Határozatban leírtakkal.⁹⁴ Ezen államok érvelése szerint az UNCLOS céljai – a parti államok jogainak védelme, a stabilitás és jogbiztonság elérése – lehetővé teszi a rögzítés jogszerűségét, különösen, ha az alapvonalak stabilitása gazdasági és területi szuverenitásuk alapját képezi. A rögzített alapvonalak alkalmazását egyes államok – sem explicit, sem implicit módon – nem fogadták el.⁹⁵ Ebben a tekintetben kiemelendő többek között Írország óvatos hozzáállása.⁹⁶ Ez a véleménykülönbség akadályozza az állami gyakorlat egységességének kialakulását, amely hiányában nem alakulhat ki az Egyezmény új értelmezése sem.

Ahhoz, hogy az alapvonalak rögzítése elfogadott értelmezése legyen az UNCLOS-nak, az alábbi feltételeknek kell teljesülniük. Az államok többségének követnie kellene a rögzített alapvonalak alkalmazásának gyakorlatát, és ezt a gyakorlatot hosszabb időn keresztül fenn kellene tartaniuk, azzal együtt, hogy minden más részes államnak is szükséges a hallgatóságos hozzájárulása az Egyezmény új értelmezéséhez. Lényeges továbbá, hogy az államoknak ezen gyakorlata kimondottan az UNCLOS alkalmazása körében kell megvalósuljon (bár ez a feltétel egyébként teljesül is az alapvonal rögzítést alkalmazó államok esetén.)⁹⁷ Az értelmezés jogszerűségét segíthetné az is, ha az ENSZ Közgyűlése elfogadna egy határozatot, amelyben támogatja a vonatkozó UNCLOS értelmezést – ezzel bizonyítékként szolgálva az államok új értelmezéshez való hozzájárulásáról. Ezt maga az ILA is sürgette határozatában.⁹⁸

Az UNCLOS értelmezése szempontjából az állami gyakorlat jelenlegi megosztottsága akadályozza, hogy a rögzített alapvonalak elfogadottá váljanak. Az államok közötti konszenzus hiánya miatt az alapvonalak rögzítése jelenleg nem tekinthető az UNCLOS elfogadott értelmezésének.⁹⁹

A szerződésértelmezés keretei között – ugyan nem kifejezetten az állami gyakorlat vonatkozásában, azonban – érdemes figyelmet fordítani arra a tényre, hogy az UNCLOS

⁹⁴ PIF Declaration (2021)

⁹⁵ Soons (2024), 10. o.

⁹⁶ ILA 2024 Jelentés, 44. o.

⁹⁷ Lásd: PIF Declaration (2021)

⁹⁸ ILA 2024 Határozat

⁹⁹ Soons (2024), 10-11. o.

kodifikációja során a jogalkotók nem vették figyelembe a tengerszint-emelkedés kérdését, az nem merült fel az alapvonalakra vonatkozó szabályok megalkotása során.¹⁰⁰ Ez a körülmény, kiegészítő jelleggel, figyelembe vehető az Egyezmény értelmezése során. Jelen esetben három, egymásnak ellentmondó, értelmezésre is lehet következtetni ebből a körülményből. Egyrészt, tekintettel arra, hogy az UNCLOS egy átfogó szabályozást biztosítani kívánó, alkotmányos jellegű egyezmény,¹⁰¹ levonható az a következtetés, hogy a fizikai világban később beálló, a kodifikátorok által előre nem látott körülményekre is kiterjed. Ebből az alkotmányos jellegből eredhet egy olyan következtetés, amely szerint az egyezmény egyébként homályosan megfogalmazott rendelkezéseit annak megfelelően kell értelmezni, hogy az képes legyen kezelni a később felmerült helyzeteket is. Másrészt azonban, ugyanebből a körülményből következtethetnénk arra is, hogy az UNCLOS, az egyezmény átfogó karakteréből adódóan, alkalmazandó minden részes állam tekintetében az alapvonalak vonatkozásában, függetlenül esetleges utólag kialakult (akár általános, akár speciális) szokásjogi normáktól. Tehát az Egyezmény alkalmazandó a tengerszint-emelkedés okozta partvonal visszahúzódással érintett államok tekintetében is az alapvonalak meghatározására, ugyanolyan szabályok szerint, mint az összes többi partvonal tekintetében, vagyis nem határoz meg különös rendelkezéseket és így az alapvonal rögzítése sem lehetséges. Harmadrészt, az UNCLOS preambuluma kimondottan utal arra, hogy az „Egyezményben nem szabályozott kérdéseket továbbra is a nemzetközi jog általános szabályai és alapelvei szabályozzák.”¹⁰² Ezzel összhangban elképzelhető egy olyan értelmezés is, hogy az UNCLOS, mivel megalkotása során nem vették figyelembe a tengerszint-emelkedést, az abból fakadó, illetve azzal összefüggésben felmerülő kérdéseket nem szabályozza, így azokra a nemzetközi jog egyéb szabályai vonatkoznak, így különösen az alapvonalak rögzítésére vonatkozó szokásjogi norma – amennyiben megállapítható, hogy kialakult ilyen. Az ILA ugyan erre nem utal, azonban a megállapításai alapján úgy tűnik, hogy ezen körülményt az első értelmezésnek megfelelően kezeli – tekintettel arra, hogy az állami gyakorlat által megváltoztatott szerződésértelmezést, a gyakorlat tökéletes egységességének hiányában, maga az ILA sem emeli ki határozatában. Ez az értelmezés azonban kétségbe vonható. A tény, hogy a tengerszint-emelkedés fel sem merült a kodifikáció során kiemelt jelentőségű, hiszen ez alapvetően vonja kétségbe azt, hogy a problémakörre egyáltalán

¹⁰⁰ Vidas-Freestone-McAdam (2019), 956. o.

¹⁰¹ Holst (2024), 38. o.

¹⁰² UNCLOS, Preambulum 8. bekezdés

alkalmazható-e az Egyezmény. Azonban még ha alkalmazható is, az nehezen elképzelhető, hogy az államok gyakorlatának egyértelmű és egységes megváltoztatása hiányában lehetőség lenne újra értelmezni a normál alapvonalra vonatkozó szabályokat.¹⁰³ Ennek oka, hogy ugyan az Egyezmény evolutív értelmezése nem kizárt, az ilyen jellegű értelmezés legtöbbször egy szó, illetve kifejezés esetében jelenik meg.¹⁰⁴ Jelen esetben azonban nem erről van szó: nem az 5. cikk egy konkrét kifejezésének a jelen kornak megfelelő értelmezése történik, hanem a cikk egészének átkeretezése. Ez alapján tehát az Egyezmény megalkotásának körülményeiből sem adódik egyértelműen, hogy az alapvonalak rögzítése jogszerű lenne, legalábbis kellő mennyiségű állami gyakorlat hiányában.

b. Az állami gyakorlat, mint a szokásjog kialakulásának egyik feltétele

A nemzetközi jogban a szokásjog az államok nemzetközi gyakorlatából és annak kötelező jogi erejébe vetett hitükből, azaz az *opinio iuris*-ből áll össze. A szokásjogot a Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikke kiemeli a nemzetközi jog forrásai között, amely szerint a bíróság az államok „általános gyakorlatának bizonyítékán alapuló, jogként elfogadott”¹⁰⁵ normákra hivatkozhat döntéseiben.

A szokásjog kialakulásának két elengedhetetlen eleme egyrészt az államok általánosan, ténylegesen és ismétlődően kifejtett magatartása, másrészt pedig az *opinio iuris*, vagyis az államok hite, hogy az általuk követett gyakorlat jogi kötelezettségen alapul, nem csupán politikai vagy valamilyen egyéb praktikus okokból történik.¹⁰⁶ A *North Sea Continental Shelf* ügyben a Nemzetközi Bíróság hangsúlyozta, hogy az állami gyakorlatnak „széles körben elterjedtnek és egységesnek” kell lennie ahhoz, hogy szokásjogi normát hozzon létre.¹⁰⁷ Az egységesség és az időtartam kritériumai azonban rugalmasak – nem feltétlenül szükséges évtizedekre visszanyúló gyakorlat, ha az gyorsan és általánosan elterjed.¹⁰⁸ A *Nicaragua* ügyben a Bíróság megerősítette, hogy *opinio iuris* hiányában szokásjogi norma nem alakulhat

¹⁰³ Lásd még: Soons (2024)

¹⁰⁴ Costa Rica v. Nicaragua (2009), 71. bekezdés; Dörr (2018), 593-594. o.

¹⁰⁵ Nemzetközi Bíróság Statútuma, 38. cikk 1. bekezdés b) pont

¹⁰⁶ Treves (2006), 17. bekezdés

¹⁰⁷ North Sea Continental Shelf ügy, 77. bekezdés

¹⁰⁸ Uo., 74. bekezdés

ki, még akkor sem, ha az állami gyakorlat egyébként széles körben elterjedt.¹⁰⁹ Az ILC 2018-as, a szokásjogi normák azonosítására vonatkozó jelentése részletezi a szokásjog azonosításának egyes kritériumait.¹¹⁰ Ez alapján az állami gyakorlat lehet fizikai cselekmény, jogi aktus (pl. alapvonalak kijelölése) vagy akár passzív magatartás (hallgatólagos beleegyezés) is.

Az alapvonalak rögzítésének szokásjogi jogszerűségének vizsgálata során tehát arra kell tekintettel lenni, hogy létezik-e olyan egységes és elterjedt állami gyakorlat, amely a tengersizint-emelkedés következtében az alapvonalak változatlan fenntartását célozza, valamint, hogy az államok elfogadják-e ezt a gyakorlatot jogi kötelezettséggként, azaz kialakult-e az *opinio iuris*. Az *opinio iuris* körében jelentős, hogy annak kimondottan arra kell vonatkoznia, hogy az adott állami gyakorlat egy szokásjogi norma okán kötelező, nem pedig más jogforrás következtében.¹¹¹

Az előző pontban bemutatott gyakorlat alapján az államok meghatározó része továbbra is az UNCLOS rendelkezéseinek azon értelmezését követi, amelynek megfelelően az alapvonalak mozgó karakterrel bírnak, és amelyek ennek megfelelően a tengersizint-emelkedés hatására visszahúzódnak. Az állami gyakorlat vizsgálata azonban a szokásjog kialakulásának körében némileg eltérően mutat, mint a szerződésértelmezés tekintetében. Ennek oka, hogy ugyan széleskörben elterjedt állami gyakorlat szükséges egy szokásjogi norma kialakulásához, az nem igényel olyan szigorú uniformitást, mint egy adott szerződéses rendelkezés értelmezésének megváltoztatása. Lényeges továbbá, hogy szokásjogi normák kialakulása esetén egy állam hallgatásából és a kifejezett tiltakozása hiányából is levezethető, hogy az adott államot köti a szóban forgó szokásjogi norma. Ennek megfelelően, látszólag szokásjogi úton kialakulhat egy az alapvonal rögzítését jogszerűnek minősítő norma, annak ellenére is, hogy az UNCLOS alatt erre kevésbé mutatkozik lehetőség.

Felmerül azonban két probléma a szokásjog kialakulása kapcsán. Egyrészt, az államok *opinio iuris*-a feltehetően nem megfelelő. Ahogy az fent kifejtésre került, azon államok, amelyek gyakorolják az alapvonal rögzítését, azt kimondottan az UNCLOS rendelkezéseinek értelmezésével, az Egyezmény alkalmazásával teszik. Ennek megfelelően az államok

¹⁰⁹ Nicaragua ügy, 207. bekezdés

¹¹⁰ ILC 2018 Draft Conclusions

¹¹¹ Treves (2006), 17. bekezdés

tudattartalma nem arra terjed ki, hogy egy szokásjogi kötelezettség, illetve jogosultság alapján járhatnak el az alapvonal rögzítésekor jogszerűen, hanem kimondottan a szerződés alatt tekintik azt jogszerűnek. Ez gátat szab a szokásjog kialakulásának. Másrészt, az UNCLOS, mint egy globális és általános szabályozó, aligha engedhet eltérést egy szokásjogi norma javára, amennyiben az egy olyan kiemelt jelentőségű rendelkezés kapcsán jelenik meg, mint az alapvonal szabályozása. Ugyan a nemzetközi jogban nem létezik jogforrási hierarchia,¹¹² így nem elképzelhetetlen, hogy egy szokásjogi norma utóbb, a *lex specialis derogat lege generali* és a *lex posteriori derogat lege priori* jogelvek mentén felülírjon egy szerződéses rendelkezést, azonban ez nem történhet meg olyan esetben, mikor egy alkotmányos jellegű nemzetközi egyezményről van szó. Aligha elképzelhető, hogy az UNCLOS-t aláíró államok elképzelése szerint a tengerjogi rezsimit engedik fragmentálódni a későbbiekben, utóbb kialakuló szokásjogi normák révén. Ennek megfelelően az alapvonalak rögzítésének jogszerűsége nehezen támasztható alá szokásjogi úton.

c. Helyi, illetve különös szokásjog kialakulásának lehetőségei egy globális rezsimben

A helyi vagy regionális szokásjog az általános nemzetközi szokásjoghoz képest egy különös nemzetközi jogforrás, amely csak egy adott államcsoportra vagy földrajzi területre vonatkozik, és nem rendelkezik univerzális alkalmazhatósággal.¹¹³ A helyi szokásjog, azonosan az általános szokásjogi normákkal, az érintett államok gyakorlatán és az ahhoz társuló *opinio iuris*-on alapul, azonban néhány fontos jellemzője megkülönbözteti az általános szokásjogtól. Először is, alkalmazási köre korlátozott, hiszen kizárólag bizonyos államokra vonatkozik, amelyeket közös érdekeik vagy földrajzi elhelyezkedésük köt össze.¹¹⁴ Másodszor, nem univerzális jellegű, tehát az államok globális közössége számára nem kötelező érvényű, szemben az általános szokásjoggal, amely a nemzetközi közösség egészét kötelezi.¹¹⁵ Ebből következik, hogy az ilyen típusú szokásjog esetén elegendő, ha az állami gyakorlat és az *opinio iuris* csak az érintett államok között áll fenn, nem szükséges, hogy az egész nemzetközi közösség gyakorlatában megjelenjen.

¹¹² Uo., 87. bekezdés

¹¹³ Uo., 40. bekezdés

¹¹⁴ Asylum ügy, 276. bekezdés

¹¹⁵ Uo.

A helyi szokásjog létezését a Nemzetközi Bíróság több ítéletében is megerősítette. A *Right of Passage over Indian Territory* ügyben az ICJ megállapította, hogy Portugália és India között fennállt egy speciális szokásjog, amely biztosította Portugália számára a szabad átjárást az indiai területen fekvő enklávékhoz.¹¹⁶ Ez a jog kizárólag a két állam közötti történelmi gyakorlatból és *opinio iuris*-ből fakadt, és nem vonatkozott más államokra. Az *Asylum* ügyben a Nemzetközi Bíróság a latin-amerikai államok közötti menedékjogra vonatkozó speciális szokásjogot vizsgálta. Bár ebben az esetben nem állapították meg a helyi szokásjog létét, a Bíróság hangsúlyozta, hogy amennyiben az érintett államok egyértelmű és következetes gyakorlata, valamint *opinio iuris*-a megállapítható lenne, akkor nem lenne akadálya annak, hogy a menedékjogra vonatkozó különös szabályok alakuljanak is egy földrajzilag körülhatárolt helyen, jelen esetben Dél-Amerikában.¹¹⁷

A helyi vagy különös szokásjog létrejöttéhez az általános szokásjoghoz hasonló feltételek teljesülése szükséges. Az érintett államok gyakorlatának egységesnek és következetesnek kell lennie, hiszen az eltérő cselekvések akadályozhatják a norma kialakulását. Ebben a körben némi eltérés mutatkozik az általános szokásjogi normákhoz képest, a helyi szokásjog esetében ugyanis megfordul a bizonyítási teher annak tekintetében, hogy az adott államot valóban köti-e az adott szokásjogi norma.¹¹⁸ Az általános szokásjogi szabályok esetén, amennyiben egy állam nem minősül *persistent objector*-nek (tehát nem ellenkezik egy adott szokásjogi norma kialakulása közben a kifejtett állami gyakorlat normatív tartalmával szemben), vagyis nem fejt ki aktív magatartást a normával szembeni tiltakozása körében, akkor az adott szokásjog, hallgatólagos beleegyezése útján, minden más államhoz hasonlóan kötni fogja a passzív magatartást tanúsító államot is.¹¹⁹ Ezzel szemben, a helyi szokásjog esetén annak a félnek kell bizonyítania, hogy egy másik államot köt egy különös szokásjogi norma, amelyik állítja az adott helyi szokásjogi szabály normativitását.¹²⁰ Ennek megfelelően az állam egyszerű hallgatása nem eredményezheti azt, hogy egy helyi szokásjogi norma rá nézve is kötelezettségeket tartalmazzon, az ehhez való hozzájárulásnak explicitnek kell lennie. Emellett az államoknak

¹¹⁶ *Right of Passage over Indian Territory* ügy, 39-40. bekezdések

¹¹⁷ *Asylum* ügy, 276. o.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Green (2016), 36. o.

¹²⁰ Uo.

közös *opinio iuris*-szal kell rendelkezniük, vagyis azzal a tudattartalommal kell cselekedjenek, hogy az általuk kifejtett magatartás jogi kötelezettségen alapul.¹²¹ Az ilyen szokásjog csak az érintett államok közötti kapcsolatokat szabályozhatja, és más (nem érintett) államoknak nem kell elfogadniuk a gyakorlatot jogszerűként, hiszen az ő vonatkozásukban nem keletkezik sem jog, sem kötelezettség.¹²²

Ahogy erre fentebb is történt utalás, az UNCLOS globális, alkotmányos jellegű szabályozási keretet nyújt a tengerjog egyes rendelkezései vonatkozásában, beleértve az alapvonalak meghatározását is.¹²³ Ebből a körülményből következik, hogy az Egyezmény célja, hogy egységes szabályozást hozzon létre, amely minden részes államra ugyanazon szabályok kötelező érvényű alkalmazását írja elő.¹²⁴ Ennek megfelelően a helyi szokásjog kialakulásának lehetősége az UNCLOS rezsim keretein belül kérdéses, mivel az Egyezmény átfogó, univerzális szabályai feltehetőleg nem engednek regionális szinten eltérést. Ez különösen igaz lehet egy olyan alapvető rendelkezés esetén, mint az alapvonalakra vonatkozó szabályozás. Az UNCLOS által kodifikált szabályok kizárólagosak lehetnek, ami megakadályozza, hogy az érintett államok olyan helyi szokásjogi normát alakítsanak ki, amely képes felülmúlni a szerződéses rendelkezéseket. Ebben az összefüggésben tehát hiába képzelhető el, hogy a helyi szokásjog kialakulásának állami gyakorlatra és *opinio iuris*-ra vonatkozó feltételei fennállnak az alapvonalak rögzítése tekintetében, valószínűtlennek tűnik az az értelmezés, amely szerint egy ilyen típusú jogforrás felülírhatná az UNCLOS rendelkezéseit.

Lényeges kiemelni továbbá, hogy a helyi szokásjog azon jellegadó tulajdonsága, amely értelmében az harmadik államokat nem köt (így a hozzájárulásuk sem szükséges kialakulásához), jelen esetben nem teljesülhet. Az alapvonalakra vonatkozó szabályok univerzális szabályok, abban az értelemben, hogy minden egyes államra (és nem csak a parti államokra) egyaránt vonatkozik: a parti állam által meghatározott alapvonal köti nem csak a földrajzi szempontból az adott államhoz közel elhelyezkedő államokat, hanem az összes olyan államot, amely részt vesz a tengeri hajózásban, kereskedelemben. Ezek alapján tehát nehezen

¹²¹ Guliyev (2017), 52. o.

¹²² Uo., 51-52. o.

¹²³ Holst (2024), 38. o.

¹²⁴ UNCLOS, Preambulum 1. bekezdés

elképzeltető, hogy kialakulhat egy, akár a csendes-óceáni térségben létező helyi szokásjog, akár a különösen érintett kis szigetállamok vonatkozásában kialakuló különös szokásjogi norma.

V. Összegzés

Dolgozatomban az éghajlatváltozás okozta tengerszint-emelkedés példáján keresztül igyekeztem bemutatni, hogy a nemzetközi jog segítségével milyen módon tudják érvényesíteni a klímaváltozás negatív hatásai következtében megjelenő igényeiket a kis szigetállamok. Ennek érdekében vizsgálat alá kerültek a jelenleg hatályos tengerjogi rendelkezések megváltoztatásának egyes lehetőségei. Ahogy az fentebb megállapításra került, a jelenlegi szabályozás megváltoztatására jelenleg még nem került sor a nemzetközi jog szabályai alapján. Lényeges azonban kiemelni, hogy a kis szigetállamok törekvései ezen a területen idővel célba érhetnek: nem elképzelhetetlen, hogy akár a közeljövőben is kialakuljon olyan konszenzus az államok között, amely alapján kérdés nélkül jogszerűvé válhat az alapvonalak rögzítése.

Az alapvonalak rögzítése elengedhetetlennek tűnik annak érdekében, hogy az érintett parti államok megőrizhessék gazdasági szuverenitásuk egy kiemelten jelentős alapját. Ez a kis szigetállamok szempontjából különösen jelentős, gazdaságuk nagy részben támaszkodik a tengeri jogosultságaik révén rendelkezésükre álló kizárólagosan kiaknázzható erőforrásokra. Azonban a jelenleg fennálló igazságtalan helyzetet sem lehet a nemzetközi jog szabályai ellenében, azokkal szembe menve orvosolni. Az UNCLOS normál alapvonalra vonatkozó szabályának újra értelmezése kapcsán ugyan egyre nagyobb a koherencia az államok tekintetében is, egy ilyen mértékben vitatott és kérdéses értelmezési probléma esetén érdemes körültekintően eljárni. Az értelmezés egyértelműsítése érdekében elengedhetetlennek tűnik az államok konszenzusát kifejező további aktusok megtétele. Végző soron ajánlott azonban figyelemmel lenni arra, hogy nemzetközi jog urai maguk az államok, nem foszthatók meg jogalkotási jogosultságaiktól egy olyan helyzetben sem, ahol méltányolható igényei merülnek fel a nemzetközi közösség egyes tagjainak.

Mindazonáltal érdemes azt is észben tartani, hogy ugyan a helyzetet jelenleg valóban igazságosabbá lehet tenni azzal, ha megengedettnek tekintjük az alapvonalak rögzítését, a valódi probléma nem oldódik meg, ez kizárólag tüneti kezelése egy súlyosabb válságnak: az érintett államok hosszútávon teljesen eltűnhetnek a Föld színéről, az éghajlatváltozás pedig további kritikus helyzeteket fog teremteni. Ennél fogva elengedhetetlen, hogy az éghajlatváltozás által különösen érintett kisállamok együttműködjenek a nemzetközi térben és

a nemzetközi jog biztosította eszközöket alkalmazva igyekezzenek továbbra is érvényt szerezni érdekeiknek.

VI. Irodalomjegyzék

Nemzetközi szerződések

United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 12 October 1982, UNTS 1833.

3. – Magyarország ratifikálta a 91/2001. (XII. 21.) OGY határozattal; hiv. UNCLOS

Vienna Convention on the Law of the Treaties, Bécs, 23 May 1969, UNTS 1155. 331. –
Magyarországon kihirdette az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet; hiv. Bécsi Egyezmény

Bírói fórumok döntései

Arbitral Award Made by the King of Spain on 23 December 1906, Judgment, I.C.J. Reports 1960, hiv. Arbitral Award Made by the King of Spain ügy

Award of the Arbitral Tribunal in the Matter of an Arbitration between Guyana and Suriname (Guyana v. Suriname), 47 ILM 166 (2008) (Sept. 17, 2007), hiv. Guyana v. Suriname

Certain Expenses of the United Nations (Article 17, Paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1962, hiv. Certain Expenses Tanácsadó Vélemény

Corfu Channel, Merits, Judgment, I. C.J. Reports 1949, hiv. Corfu Channel ügy

Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment, I.C.J. Reports 2009, hiv. Costa Rica v. Nicaragua

ECtHR Al-Adsani v United Kingdom (GC) App No 35763/97, ECHR 2001-XI, hiv. Al-Adsani v. United Kingdom

ECtHR Golder v United Kingdom App No 4451/70, Ser A 18, (1975), hiv. Golder v. United Kingdom

ECtHR Saadi v United Kingdom (GC) App No 13229/03, 29 January 2008, hiv. Saadi v. United Kingdom

ECtHR Tyrer v United Kingdom App No 5856/72, Ser A 26, para 31 (1978), hiv. Tyrer v. United Kingdom

IACHR Mossville Environmental Action Now v United States, Report No 43/10, 17 March 2010, hiv. Mossville Environmental Action Now v. United States

ICJ Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Jurisdiction and Admissibility) [1995] ICJ Rep 6, hiv. Qatar v Bahrain

ICJ Oil Platforms (Merits) [2003] ICJ Rep 161, hiv. Oil Platforms ügy

Iran-United States Claims Tribunal Federal Reserve Bank of New York v Bank Markazi Case A 28 (2000) 36 Iran-US Claims Tribunal Reports 5, hiv. Federal Reserve Bank of New York v Bank Markazi ügy

Iron Rhine ('Ijzeren Rhin') Railway Arbitration (Belgium v Netherlands) (2005) 27 RIAA 35, hiv. Iron Rhine ('Ijzeren Rhin') Railway Arbitration ügy

Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996 (I), hiv. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict Tanácsadó Vélemény

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I. C.J. Reports 1984, hiv. Nicaragua ügy

Russian Claim for Interest on Indemnities (Russia v Turkey) (1912) 11 RIAA 421, hiv. Russian Claim for Interest on Indemnities ügy

Temple of Preah Vihear, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1962, hiv. Temple of Preah Vihear ügy

Territorial and Maritime Dispute between Nicaragua and Honduras in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Honduras), 2007 ICJ 659 (Oct. 8), hiv. Nicaragua v. Honduras

Territorial Dispute, Libya v Chad, Judgment, merits, ICJ Rep 6, ICGJ 88 (ICJ 1994), 3rd February 1994, International Court of Justice [ICJ], hiv. Territorial Dispute ügy

WTO Appellate Body China–Publications and Audiovisual Products WT/DS363/AB/R, (2009), hiv. WTO Appellate Body China–Publications and Audiovisual Products

WTO Appellate Body in Canada–Aircraft WT/DS70/AB/R, (1999), hiv. WTO Appellate Body in Canada–Aircraft

WTO Appellate Body US – Gambling WT/DS285/AB/R, para 195 (2005), hiv. WTO Appellate Body US – Gambling

Értekezések, kommentárok

Anggadi, F. (2021). Reconceptualising the “ambulatory character” of baselines: The international law commission’s work on sea-level rise and international law. Melbourne Journal of International Law, 22(2), 163–186., hiv. Anggadi (2021)

- Anggadi, F. (2022). What States Say and Do About Legal Stability and Maritime Zones, and Why It, *International and Comparative Law Quarterly*, 71(4), 767–798, hiv. Anggadi: (2022)
- Árnadóttir, S. (2023). Emerging State Practice on Maritime Limits: A Grotian Moment Unveiling a Hidden Truth? *Grotiana*, 44(1), 4–29, hiv. Árnadóttir (2023)
- Caron, D. D. (1990). When Law makes climate change worse: Rethinking the law of baselines in light of a rising sea level. *Ecology Law Quarterly*, 17(4), 621, hiv. Caron (1990)
- Carter, G. (2020). Small islands states’ diplomatic strategic partnerships in climate negotiations. *New Zealand International Review*, 45(4), 21–25. <https://researchprofiles.anu.edu.au/en/publications/small-islands-states-diplomatic-strategic-partnerships-in-climate>, hiv. Carter (2020)
- Crootof, R. (2016). Change Without Consent: How Customary International Law Modifies Treaties. *SSRN Electronic Journal.*, hiv. Crootof (2016)
- Dörr, Oliver & Schmalenbach, Kirsten (eds.) (2018). Vienna Convention on the Law of Treaties: A Commentary. *Springer. Berlin*, hiv. Dörr (2018)
- Gardiner, R. (2015). Treaty Interpretation, 2nd Edition, *Oxford Academic*, hiv. Gardiner (2015)
- Green, J. A., The Persistent Objector Rule in International Law, 2016; *online edn*, *Oxford Academic*, <https://doi.org/10.1093/law/9780198704218.001.0001>, hiv. Green (2016)
- Guliyev, K. (2017). Local Custom in International Law: Something in between General Custom and Treaty. *International Community Law Review*, 19(1), 47-67. <https://doi.org/10.1163/18719732-12341347>, hiv. Guliyev (2017)
- Holst, J. (2024). Imaginary Coastlines: Analysing Baseline Fixation under the Law of the Sea, hiv. Holst, (2024)
- Houghton, K. J., Vafeidis, A. T., Neumann, B., & Proelss, A. (2010). Maritime boundaries in a rising sea. *Nature Geoscience*, 3(12), 813–816, hiv. Houghton (2010)
- ILC Conclusions on Subsequent Agreements and Subsequent Practice in Relation to the Interpretation of Treaties Commentary, hiv.
- Ingebritsen, C., Neumann, I., Gstohl, S., & Beyer, J. (2012). Small States in International Relations. *University of Washington Press eBooks*. <https://doi.org/10.1515/9780295802107>, hiv. Ingebritsen (2012)

- McNair, Lord, *The Law of Treaties* (1986); online edn, *Oxford Academic*, hiv. McNair (1986)
- Powers, A., & Stucko, C. (2013). Introducing the Law of the Sea and the Legal Implications of Rising Sea Levels. In *Cambridge University Press eBooks*, 123–140, hiv. Powers-Stucko, (2013)
- Rayfuse, R. (2011). International law and disappearing states: Maritime zones and the criteria for statehood. *Environmental Policy and Law*, 41(6), 281–287. hiv. Rayfuse (2011)
- Rayfuse, R. (2012). Climate Change and the Law of the Sea. In *Edward Elgar Publishing eBooks*, hiv. Rayfuse (2012)
- Rayfuse, R. G. (2009). W(h)ither Tuvalu? International Law and Disappearing States. *SSRN Electronic Journal*, hiv. Rayfuse, (2009)
- Rayfuse, R. G. (2010). International Law and Disappearing States: Utilising Maritime Entitlements to Overcome the Statehood Dilemma. *SSRN Electronic Journal*, hiv. Rayfuse, (2010)
- Scharf, M. P. (2010). Seizing the Grotian Moment: Accelerated Formation of Customary International Law in Times of Fundamental Change. *Cornell International Law Journal*, 43(3), 439–469, hiv. Scharf (2010)
- Schofield, C. (2009). Sea Level Rise and Options to Secure Maritime Jurisdictional Claims. *Carbon & Climate Law Review*, 3(4), 12, hiv. Schofield, (2009)
- Schofield, C. H. (2011). Rising waters, shrinking states: the potential impacts of sea level rise on claims to maritime jurisdiction. *GYIL*, 189, hiv. Schofield (2011)
- Shaw, M. N. (2014). *International Law*. *Cambridge University Press*, hiv. Shaw (2014)
- Soons, A. (2024). Some observations on the ‘Ambulatory’ nature of the normal baseline. *Portuguese Yearbook of the Law of the Sea*, 1(1), 5–11., hiv. Soons (2024)
- Treves, T. ‘Customary International Law’ (last updated November 2006) in A Peters and R Wolfrum (eds), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (Oxford University Press 2008–), utolsó hozzáférés időpontja: 2024. október 27., hiv. Treves (2006)
- Vidas, D., Freestone, D., & McAdam, J. (2019). *International Law and Sea Level Rise: Report of the International Law Association Committee on International Law and Sea Level Rise*. BRILL, hiv. Vidas-Freestone-McAdam (2019)

Vienna Convention on the Law of Treaties Final Draft, Commentary, *Yearbook of the International Law Commission, 1966*, vol. II.; hiv. VCLT Final Draft Commentary

Természettudományos művek

Bamber, J. L., et al. (2019). "Ice sheet contributions to future sea-level rise from structured expert judgment." *Proceedings of the National Academy of Sciences*, hiv. Bamber et al. (2019)

Hauer, M. E., et al. (2020). "Sea-level rise and human migration." *Nature Reviews Earth & Environment*, hiv. Hauer et al. (2020)

Hinkel, J., et al. (2014). "Coastal flood damage and adaptation costs under 21st century sea-level rise." *Proceedings of the National Academy of Sciences*, hiv. Hinkel et al. (2014)

Hoegh-Guldberg, O., et al. (2018). "Impacts of 1.5°C global warming on natural and human systems." *IPCC Special Report on Global Warming of 1.5°C*, hiv. Hoegh-Guldberg et al. (2018)

Horton, B. P., et al. (2020). "Estimating global mean sea-level rise and its uncertainties by 2100 and 2300." *Earth's Future*, hiv. Horton et al. (2020)

Wada, Y., et al. (2012). "Past and future contribution of global groundwater depletion to sea-level rise." *Geophysical Research Letters*, hiv. Wada et al. (2012)

Egyéb dokumentumok

Alliance of Small Island States (AOSIS) Leaders Declaration, (September 22, 2021), Elérhető: <https://www.aosis.org/launch-of-the-alliance-of-small-island-states-leaders-declaration/>, hiv. AOSIS Declaration

ILA (2018) Resolution 5/2018, adopted at the 78th Conference of the International Law Association, held in Sydney, Australia, 19-24 August. Elérhető: https://www.ilahq.org/en_GB/documents/conference-resolution-syd-ney-2018-english-2, hiv. ILA 2018 Határozat

ILA Report of the Seventy-Fifth Conference held in Sofia, 2012. Elérhető: https://www.ilahq.org/en_GB/order-publications, hiv. ILA 2012 Jelentés

ILA Resolution 01/2024, Adopted at the 81st Conference of the International Law Association, held in Athens, Greece, 25–28 June 2024, hiv. ILA 2024 Határozat

ILC (2020) Sea-level rise in relation to international law: First issues paper by Bogdan Aurescu and Nilüfer Oral, Co-Chairs of the Study Group on sea-level rise in relation to international law,

28 February 2020, UNDOC A/CN.4/740. Elérhető: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n20/053/91/pdf/n2005391.pdf?to-ken=NDjOfL8rXFMqc2Q9QO&fe=true>, hiv. ILC 2020 Jelentés

IPCC, 2019: *IPCC Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate* [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, V. Masson-Delmotte, P. Zhai, M. Tignor, E. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Nicolai, A. Okem, J. Petzold, B. Rama, N.M. Weyer (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, 755 pp. <https://doi.org/10.1017/9781009157964>., hiv. IPCC (2019)

Pacific Islands Forum, Declaration on reserving Maritime Zones in the Face of Climate-change Related Sea-level Rise (2021), Elérhető: <https://forumsec.org/sites/default/files/2024-05/2021%20Declaration-on-Preserving-Maritime-Zones.pdf>, hiv. PIF Declaration (2021)